

KRIEG, MILITÄRAUSGABEN UND WIRTSCHAFTLICHER WANDEL

Akten des 7th International Economic History Congress, Edinburgh, 1978.

(Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte.
Band 4. Graz, 1980. 110 o.)

Az 1978-ban Edinburghban megrendezett 7. Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszus egyik fő témáját a „Háború, hadikiadások és gazdasági változások” jelentette. Az ezzel kapcsolatosan elhangzott referátumok kiadását a Nemzetközi Gazdaságtörténeti Bizottság megbízásából a grazi Karl Franzens Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomtörténeti Intézete vállalta.

A téma jelentőségére és az elhangzott sokféle érdekes nézetre tekintettel röviden ismertetjük az önálló kötetként is közreadott — ám hozzánk viszonylag megkévsé eljuttatott — anyagot. Ennél többre ezúttal nem vállalkozhatunk, mert az elhangzott véleménynyilvánítások többsége alapos vitára késztet, nézetünk kifejtése pedig nagyobb terjedelmű tanulmány elkészítését igényelné. Olvasóink tájékoztatása érdekében mindenestre — külön kommentár nélkül — felidézzük a konferencia referátumait, amelyek sajtó alá rendezése *Othmar Pickl* egyetemi tanár érdeme.

Bevezetőjében azt hangsúlyozza, hogy közel hat évtizede folyik tudományos körökben a vita, hogy a háborúk, a hadikiadások pozitív, vagy negatív értelemben befolyásolják-e a gazdasági fejlődést. Röviden utal az egymással ellentétes nézetre és leszögezi, hogy a korábbi vita közvetlen folytatása volt ez az edinburghi kongresszus. Ennek során a résztvevők a középkortól napjainkig követték e kérdéskört. A vita eredményeként az a nézet nyert általános teret, hogy a XV—XIX. századi háborúkból a legtöbb nép és állam megerősödött gazdasággal került ki, ám a XX. században a gazdasági következmények távolról sem egyértelműek.

Philippe Contamine egyetemi tanár (Franciaország) referátumának tárgya „Háború, királyi pénzügy és gazdaság Franciaországban a XV. század második felében”. Forráselemzéseiből — amelyek elsődlegesen Normandiára vonatkoznak — azt a következtetést vonja le, hogy a korábbi időszaktól eltérően a háborút sikerült a Francia Királyság határvidékeire szorítani. Ezzel együtt járt, hogy a királyi bevételeket e fél évszázad alatt meg lehetett kettőzni. Ennek a felét ha-

dikiadásokra fordították, és így a királyi pénzügy jóval nagyobb elvonást valósított meg, mint korábban magának a háborúnak a pusztító hatása. Ez az elvonás pedig elsődlegesen nem a nemességet, hanem a parasztokat, kézműveseket és kereskedőket érintette.

„Háború és gazdaság a XVI. században” címmel a háborúk hatásaival foglalkozik *Ingomar Bog* egyetemi tanár (NSZK). Vizsgálatában a hadszervezést, haditechnikát és stratégiát csupán a hadviselő felek pénzügyi és gazdaságpolitikájának tényezőjeként tekinti. Elemzése szerint a XVI. században általában a lakosság egy százaléka állt fegyverben. A kézi lőfegyverek elterjedésével és a tüzérségi eszközök számának erőteljes gyarapodásával, a hadikiadások jelentősen megnövekedtek. Mivel a kincstári jövedelmeket még elsődlegesen a fogyasztói adók tették ki, ezek csak a közvetlen hadiellőköszületekre voltak elegendőek. A háborúhoz kölcsönökre, kincstári vagyoni elidegenítésre volt szükség. További fedezetként új és magasabb adókat, vámoikat vehettek volna ki a dinasztáik, ezek azonban súlyos politikai következményekkel jártak volna, így maradt a pénztől való egyre fokozottabb függés. A korábban nagyobb létszámú zsoldos hadak felszerelése segítette a manufaktúrák termelésének fokozását. Ugyanakkor e hadak ellátása következtében emelkedtek az agrárárak, és ez ösztönözte a mezőgazdasági termelés fokozását is. Kedvezőtlen hatásoknak csak a közvetlen hadművelési területek voltak kitéve, ezért a felső hadvezetés igyekezett a hadműveleteket ellenséges földre átvinni. Legtöbbet tehát a határvidékek szenvedtek. Országos gondot a termelésben csak a polgárháborúk okoztak — zárul a fejtegetés.

Dr. Martin Körner főlevéltáros (Svájc) „Az európai háborúk befolyása a svájci pénzügyek struktúrájára a XVI. században” című előadása azt hangsúlyozza, hogy a svájci államvezetés katonai potenciálját — szövetségesként átengedve — politikai nyomásra és gazdasági előny-szerzésre egyaránt alkalmazhatta, sőt ezekkel megtölthette az államkincstárt is. Az idegen szolgálatba lépett 250—300 000

svájci katona növelte az egyes kantonok és helységek bevételeit is. A bevételeknek alig 30%-a volt szükséges a zsoldra, fel-fegyverzésre, felszerelésre és ellátásra, a fennmaradó összeg tőkefelhalmozásként jelentkezett.

N. Kiss István kandidátus (Magyarország) „A gazdasági bázis ereje a kelet-közép-európai háborúkban és hadművészetben Magyarország XVII. századi példáján” című referátuma visszatekint egészen a X. századig. A XV. századig terjedő fejlődésből azt emeli ki, hogy a földművelés általánossá válása egyre szűkebbé tette ugyan a honfoglalók gyors, jól begyakorolt könnyűlovasságának gazdasági-társadalmi bázisát, ám a félnomád állattartás korábbi súlya miatt a nyugati páncélos nehézlovasság mellett mégis ez képezte a haderő gerincét, bár megszünt csatát eldöntő tényező lenni. A XVI—XVIII. századra rátérve azt hangsúlyozza, hogy a magyar hadak, mozgékonyaságukkal, kiegyenlítették a nagyobb tüzerőből fakadó addigi nyugati erőfölényt, sőt az ellátás és utánpótlás tekintetében még stratégiai előnyhöz is jutatták a hadvezetést. Befejezésül a Rákóczi-szabadságharc időszakában elemzi a gazdasági és társadalmi erők mozgását. Külön kiemeli az általános — zömében természetbeni — jövedelemadó és a rézpénz bevezetésének szerepét abban, hogy mindvégig sikerült a — minden korábnál magasabb — hadikiadásokat fedezni.

Antonio Di Vittorio egyetemi tanár (Olaszország) témája „Háborúk, hadikiadások és gazdasági-pénzügyi változások a Habsburg-birodalomban a XVIII. század első felében”. Bevezetőben leszögezi, hogy 100—160 000 fős állandó zsoldos hadsereg fegyverből tartása óriási összeget emésztett fel és erősen megterhelte az — egyébként is állandóan deficités — államháztartást. A kiutat az udvari új bankok létesítésével, az Udvari Kamara átalakításával, az Általános Bankigazgatóság és a Bankkormányosság létrehozásával igyekezett keresni. Miután a szerző végigkísérte az egyes háborúk kiadásait és azok fedezését, rátér arra, hogy a hadsereg — mint legfőbb fogyasztó — igényei és az ebből fakadó gyorsabb tőkeforgalom miként segítette a manufaktúrális fejlődést és az árucserforgalom növelését. A továbbiakban hangsúlyozza, hogy a birodalom új területi szerzeményei növelték pénzügyi teherbíróképességét is. A kétségtelen fejlődés látványos megnyilatkozása a polgárság erősödése és a városok gazdagodása volt.

Dr. Danica Milić tudományos főmunkatárs (Jugoszlávia) referátuma „A Balkán-háborúk gazdasági következményei” címet viseli. Az 1912/13-as háborúkkal kapcsolatosan először a területi változásokat emeli ki, majd arról szól, hogy az új államjogi berendezkedéssel új gazdasági élet megszervezése járt együtt, és a szükséges állami bevételeket új elvonásokkal biztosították. Ez azonban nem volt elegendő, az állami kiadások fedezésére általában kétharmad részben kölcsönök felvételére volt szükség. A viszályfeszítéssel kapcsolatosan mindegyik állam terület- és népességnövekedésben bízott és ez befolyásolta egymással szembeni politikájukat. Kapcsolatukat külön megterhelte az Oszmán Birodalom korábbi államodosságának új felosztása. Végül a gazdasági fellendülés irányában hatott, hogy számos nyugat-európai állam részéről tőkebefektetésekre került sor az új államokban.

J. M. Winter egyetemi tanár (Nagy-Britannia) „A két világháború demográfiai hatásai, különös tekintettel Nyugat-Európára” című előadásában először a téma kutatásának nehézségeit hangsúlyozza. Ezt követően az első világháború előtti és alatti, valamint a harmincas évekbeli és második világháború alatti időre vonatkozó egyes európai születési, gyermek- és felnőttalózási — töredékes — adatokat elemzi. Ezek alapján arra a következtetésre jut, hogy a társadalmi-politikai körülmények az elsődlegesek a demográfiai helyzettel kapcsolatban. Ugyanakkor a háborús gazdasági körülmények — a szerző véleménye szerint — csökkentik az egyes osztályok és rétegek közti demográfiai különbségeket.

V. P. Gluzskov kandidátus (Szovjetunió) „Fegyverfajták és nemzetközi kapcsolatok” című előadása napjaink alapkérdését, a háború vagy béke dilemmáját vizsgálja marxista-leninista alapon. Bevezetőként rámutat arra, hogy a nukleáris fegyverfajták minőségileg új háborús eszközöket jelentenek. Ezt követően felidézi a második világháború utáni helyi háborúkat és háborús helyzeteket. Ezekkel szembe állítja az enyhülés szellemét, és határozottan állást foglal a két világháború közötti békés egymás mellett élése, a nemzetközi konfliktusok békés úton való rendezése mellett. A továbbiakban az állandó fegyverkezés egyre elviselhetlenebb gazdasági-pénzügyi terhételét részletezi és a leszerelés szükségességét hangsúlyozza. Végül a katonai szembenállás helyett a gazdasági együttműködés mellett tesz hitet.

Zachar József